

Η αβεβαιότητα της ελληνικής κυριαρχίας στη Θεσσαλονίκη μετά το 1912: ξένη προπαγάνδα και εβραϊκή κοινότητα

PENA ΜΟΛΧΟ

ΟΙ ΕΔΑΦΙΚΕΣ ανακατατάξεις, που προέκυψαν στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, συνετέλεσαν σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών που, κυρίως στην περίπτωση των εβραϊκών μειονοτήτων, συνοδεύτηκαν από διωγμούς. Οι διωγμοί αυτοί, που είναι γνωστοί ως πογκρόμ, εντοπίζονται στα μέτωπα που δημιουργήθηκαν σε εθνικά αμφισβητούμενες περιοχές, όπως η Μακεδονία¹. Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, ωστόσο, που το ίδιο διάστημα ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος, αποτέλεσε εξαίρεση στο γενικό αυτό φαινόμενο καταδίωξης των Εβραίων². Το γεγονός ότι μετά το 1912, ειδικά στη Θεσσαλονίκη, η Αυστρία, η Βουλγαρία και η Σερβία προσπάθησαν, μέσω της προπαγάνδας να προσεταιριστούν τις ανησυχίες των Εβραίων για τις συνέπειες της ελληνικής κυριαρχίας, ώθησε το ελληνικό κράτος να υιοθετήσει μια αναπάντεχα φιλοεβραϊκή πολιτική που κατέρριψε τα επιχειρήματα των ενδιαφερόμενων κρατών και αποκαλύπτει τις επεκτατικές τους βλέψεις³.

Μέσα από τη μελέτη της ξένης προπαγάνδας που επικεντρώνεται στη Θεσσαλονίκη, προβάλλει η αβεβαιότητα που αντιμετώπιζε η ελληνική διοίκηση στη Μακεδονία μετά τον πρώτο βαλκανικό πόλεμο. Παράλληλα, δίνεται η ευκαιρία να σκιαγραφηθεί η διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής, η οποία κατόρθωσε, στο διάστημα των έξι κρίσιμων ετών για το ελληνικό κράτος, δηλαδή από το 1913 και ως το 1919, να κερδίσει την εμπιστοσύνη των ντόπιων Εβραίων και, συγχρόνως, να εξασφαλίσει την έγκριση των μεγάλων δυνάμεων για την τελική προσάρτηση της μακεδονικής πρωτεύουσας.

Όπως είναι γνωστό, οι 75.000 Εβραίοι της Θεσσαλονίκης έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη ζωή της πόλης. Και αυτό όχι μόνο γιατί αποτελούσαν το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της, αλλά ταυτόχρονα επειδή συμμετείχαν σε όλους σχεδόν τους κλάδους της οικονομίας της. Ήταν βιομήχανοι, τραπεζίτες, επιχειρηματίες, έμποροι, μεσίτες, ναυτικοί και ασφαλιστικοί πράκτορες, και συγχρόνως μικροπωλητές, χαμάληδες, ναυτικοί, μάλιστα οι περισσότεροι ήταν ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι εργάτες⁴. Επειδή, λοιπόν, αντιπροσώπευαν όλες τις κοινωνικές τάξεις, δεν είχαν μόνο σημαντικό ρόλο στην ομαλή λειτουργία της πόλης, αλλά συγχρόνως επηρέαζαν σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές και πολιτικές της δυναμικές.

Όπως ήταν φυσικό, οι Εβραίοι πολύ σύντομα αντιλήφθηκαν ότι η επικείμενη προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα και ο καθορισμός εθνικών συνόρων θα απέκοιπταν την πόλη από τη βαλκανική ενδοχώρα. Η απώλεια αυτής της περιοχής, που επί αιώνες αποτελούσε το ευρύτερο πεδίο των επαγγελματιών τους δρατηριοτήτων, θα συνετέλεσε αναπόφευκτα στη μείωση της οικονομικής τους εμβέλειας. Αλλά και η μετατροπή της Θεσσαλονίκης σε συνοριακή πόλη, καιρίας στρατηγικής σημασίας, θα μετέβαλλε την εμπορική της φυσιογνωμία, προκαλώντας την περαιτέρω οικονομι-

κή της υποβάθμιση και υπονομιούντας την καθημερινή της γαλήνη. Οι Εβραίοι φοβόντουσαν, επίσης, ότι την προσάρτηση θα ακολουθούσε ο συστηματικός εξελληνισμός της πόλης και ότι αυτό θα συνετέλεσε στον παραγκωνισμό του εβραϊκού στοιχείου, που τελικά θα εξωθούνταν σε μαζική μετανάστευση, προκειμένου να αναζητήσει νέους πόρους ζωής⁵.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω και εξαιτίας ορισμένων αντισημιτικών γεγονότων που προκλήθηκαν από το στρατό και τον τοπικό ελληνικό πληθυσμό, οι εβραϊκές παρατάξεις της Θεσσαλονίκης κινητοποιήθηκαν αμέσως, προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα⁶. Με εξαίρεση τους σοσιαλιστές που επέμεναν στη διατήρηση του status quo⁷, όλοι οι υπόλοιποι εβραϊκοί σύλλογοι, συμπεριλαμβανομένων και των αφομοιωτικών, συμπαρατάχθηκαν με τους σιωνιστές και αποφάσισαν να δράσουν από κοινού. Ως λύση που θα τους εξασφάλιζε συνθήκες ανάλογες με εκείνες που επικρατούσαν πριν από την απελευθέρωση, οι σιωνιστές, που την περίοδο αυτή υποστηρίζονταν από την Αυστροουγγαρία σε διεθνές επίπεδο, πρότειναν να υιοθετηθεί το αυστριακό σχέδιο για τη διεθνοποίηση της Θεσσαλονίκης⁸.

Η Αυστρία, παράλληλα με την επεκτατική της πολιτική, τη γνωστή «Drang nach Osten», είχε δημιουργήσει μεγάλα οικονομικά συμφέροντα στην περιοχή των Βαλκανίων. Ήδη από το 1883 είχε εξασφαλίσει, ύστερα από συμφωνία με την Τουρκία, τα δικαιώματα κατασκευής σιδηροδρομικής γραμμής που θα ένωνε τη Βιέννη με τη Θεσσαλονίκη μέσω Βουδαπέστης. Με τον τρόπο αυτό, η Αυστρία αποκτούσε διέξοδο στο Αιγαίο και συνακόλουθα έναν ευρύτερο οικονομικό έλεγχο στα Βαλκάνια. Η υπεράσπιση αυτών των συμφερόντων ενίσχυε το ενδιαφέρον της χώρας αυτής για τις τουρκικές υποθέσεις.

Το σχέδιο για τη διεθνοποίηση της Θεσσαλονίκης συνέλαβε ο βαρόνος Joseph von Schwegel, που είχε ασχοληθεί με το πρόβλημα των Εβραίων στη Βαλκανική στο συνέδριο του Βερολίνου το 1878⁹. Στο πλαίσιο της ειρηνικής διείσδυσης της χώρας του στα Βαλκάνια, κατέθεσε στον αρμόδιο υπουργό Εξωτερικών την πρόταση να γίνει η Θεσσαλονίκη ελεύθερη και ουδέτερη πόλη, με διεθνείς εγγυήσεις, με ελεύθερη ζώνη για την Αυστρία. Αργότερα, την πρόταση συμπλήρωσαν άλλοι διπλωμάτες του αυστριακού υπουργείου Εξωτερικών, των οποίων τα σχέδια προέβλεπαν ότι η διεθνοποιημένη και ουδέτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης θα κάλυπτε μια έκταση 400-600 τ.χμ. που θα συμπεριλάμβανε πληθυσμό 260.000 κατοίκων. Για το καθεστώς της μικρής αυτής αυτόνομης πολιτείας θα εγγυόνταν από τη μια μεριά οι μεγάλες δυνάμεις και από την άλλη τα βαλκανικά κράτη και η Τουρκία. Τη διοίκηση και την αστυνομία θα αναλάμβαναν διάφοροι τοπικοί παράγοντες, υπό την επίβλεψη Ελβετών και Βέλγων ειδικών, ενώ το λιμάνι θα

ήταν ελεύθερο και ανοιχτό σε όλα τα έθνη και η πόλη δεν θα ήταν ούτε ελληνική, ούτε βουλγαρική, ούτε τουρκική, αλλά εβραϊκή¹¹!

Με την υιοθέτηση αυτού του σχεδίου οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, όχι μόνο διατηρούσαν την προνομιακή τους θέση, αλλά πίστευαν ότι εξασφάλιζαν επίσης την υποστήριξη της παντοδύναμης τότε Αυστροουγγαρίας¹¹. Εκτός αυτού, η απροσδόκητη συμφωνία των αφομοιωτικών με τους σιωνιστές επηρεάστηκε σημαντικά και από ένα άλλο δεδομένο: τα δημοσιεύματα του αγγλικού και του γαλλικού τύπου, που υποστήριζαν ότι η Αγγλία, εκ μέρους της Entente, και η Γερμανία, εκ μέρους της Triple, θα συνυπόγραφαν την παραχώρηση της Θεσσαλονίκης στους Εβραίους, για να μεταβληθεί σε ένα μοναδικό εμπορικό ναύσταθμο, ανάμεσα στα ελληνικά και στα σλαβικά εδάφη, εφόσον βέβαια μεσολαβούσαν για λογαριασμό τους οι κεντρικές εβραϊκές οργανώσεις της Ευρώπης¹². Απειθύνθηκαν, λοιπόν, αφενός στην Κεντρική Σιωνιστική Οργάνωση, που μόλις είχε μεταφερθεί στο Βερολίνο από τη Βιέννη, και αφετέρου στην Alliance Israélite Universelle¹³ στο Παρίσι, και τους ζήτησαν να χρησιμοποιήσουν τις διπλωματικές τους διασυνδέσεις με την αυστριακή και τη γαλλική κυβέρνηση αντίστοιχα για να τις διαβεβαιώσουν ότι, αν κατέθεταν παρόμοια πρόταση στην επικείμενη συνδιάσκεψη ειρήνης στο Λονδίνο, αυτή θα είχε την υποστήριξη όλου του εβραϊκού πληθυσμού της πόλης¹⁴.

Όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, η Γαλλία υποστήριζε την αυτονομία της περιοχής, αν και οι πηγές μας δεν επιβεβαιώνουν ότι η επιλογή αυτή οφειλόταν στη μεσολάβηση της Alliance. Παράλληλα, το ζήτημα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης είχε απασχολήσει την Κεντρική Σιωνιστική Οργάνωση ήδη από το Νοέμβριο του 1912. Ωστόσο, το αντιπροσωπευτικό αυτό σώμα, σε πλήρη ολομέλεια και ύστερα από διεξοδικές και πολύωρες συζητήσεις, απέρριψε την πρόταση των Θεσσαλονικέων σιωνιστών, εκδίδοντας την ακόλουθη απόφαση: «Σχετικά με το μέλλον της Θεσσαλονίκης, η διεθνοποίηση και η ουδετεροποίησή της θα εξιτηρητούσε τα συμφέροντα των Εβραίων. Ωστόσο, είναι άκαιρο να γίνουν τώρα ενέργειες με αυτό το συγκεκριμένο στόχο. Όταν αποφασιστεί εάν η Θεσσαλονίκη θα προσαρτηθεί σε κάποιο συγκεκριμένο κράτος ή εάν θα γίνει ουδέτερη και διεθνής, τότε θα είναι επιτακτικό για τη Σιωνιστική Οργάνωση, σε συνεργασία με άλλες εβραϊκές οργανώσεις, να εξασφαλίσει την πλήρη ισότητα δικαιωμάτων για τους Εβραίους καθώς και να διασφαλίσει τα πολιτιστικά τους αιτήματα»¹⁵.

Η άποψη αυτή επικράτησε με το σκεπτικό ότι η Σιωνιστική Οργάνωση έπρεπε να αποφύγει κάθε πολιτική ανάμειξη στο ζήτημα, εφόσον σε κάθε περίπτωση δεν μπορούσε να ασκήσει καμιά επιρροή στις αποφάσεις των μεγάλων δυνάμεων. Τα ηγετικά στελέχη της Κεντρικής Σιωνιστικής Οργάνωσης πίστευαν, εξάλλου, ότι η Θεσσαλονίκη έπρεπε να γίνει ελληνική και, συνεπώς, κάθε παρέμβαση προς την κατεύθυνση της διεθνοποίησης στρεφόταν σε βάρος των Εβραίων. Ήταν όμως αντίθετοι στη διεθνοποίηση και για έναν επιπλέον λόγο: γνώριζαν ότι, ακόμη και αν κάτι τέτοιο γινόταν κατορθωτό, την εξουσία της εβραϊκής κοινότητας θα ασκούσαν οι αφομοιωτικοί και άλλοι αντισιωνιστές, που αποτελούσαν την πλειοψηφία στην κοινοτική διοίκηση και στους οργανισμούς. Τέλος, διέβλεπαν ότι η διεθνοποίηση της πόλης δεν θα ήταν παρά προσωρινό καθεστώς, καθώς ήταν σίγουρο ότι τα βαλκανικά κράτη θα επεδίωκαν σταθερά την προσαρτήσή της, ενώ η κατάσταση των Εβραίων θα χειροτέρευε, αφού θα είχαν προκαλέσει την εχθρότητα των ενδιαφερομένων κρατών. Η μεσολάβηση των Σιωνιστών θα ήταν δικαιολογημένη, μόνο στην περίπτωση που πλήττονταν τα δικαιώματα των Εβραίων πολιτών¹⁶.

Από την άλλη πλευρά, οι Έλληνες επιζητούσαν με αγωνία την υποστήριξη του εβραϊκού στοιχείου: τον ίδιο καιρό αντιμετώπιζαν τη δυσανεξία του Άγγλου και του Γάλλου προξένου, οι

οποίοι είχαν μεσολαβήσει στον Tahsin Pasha και εγγυηθεί την ασφάλεια των πολιτών για την άνευ μάχης παράδοση της πόλης. Δεν θα μπορούσε εξάλλου εύκολα να ανασκευαστεί η αρνητική εντύπωση που είχε δημιουργήσει η ελληνική κυριαρχία στη διεθνή κοινή γνώμη, χωρίς τη διάψευση του 50% του πληθυσμού, δηλαδή των Εβραίων πολιτών, για τους οποίους είχε ήδη γίνει γνωστό ότι αντιμετώπιζαν αντισιωματικές προκλήσεις και πράξεις εκ μέρους των στρατιωτών και των Ελλήνων πολιτών. Οι πρόξενοι είχαν ήδη

רבינו יעקב
מיר

S. E. le Grand Rabbini
Jacob Meir
de Salonique-Turquie.

προειδοποιήσει τους Έλληνες ότι, εάν δεν κατόρθωναν από μόνοι τους να ελέγξουν τη βία και να επαναφέρουν την τάξη στην πόλη, θα αναγκάζονταν να ζητήσουν στις στρατιωτικές δυνάμεις των αντίστοιχων χωρών να επέμβουν¹⁷.

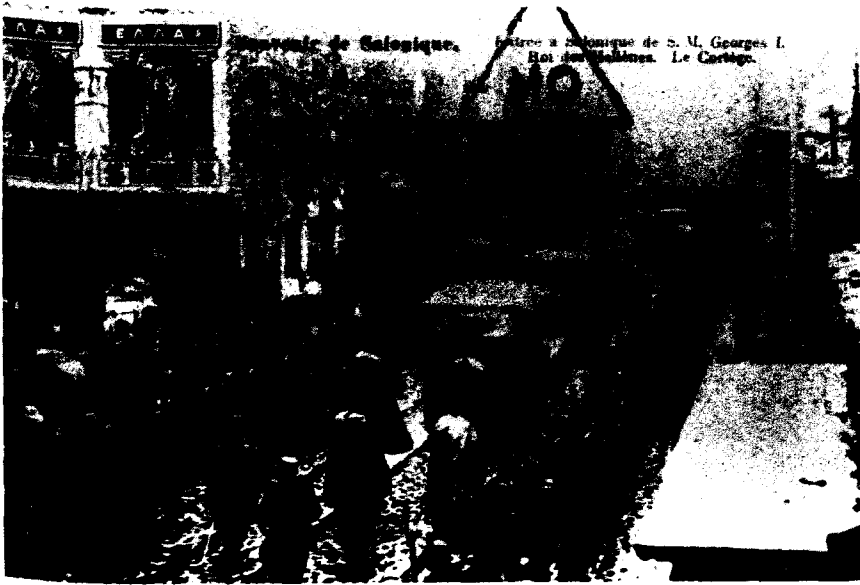
Βασικός στόχος των ελληνικών αρχών ήταν, επομένως, να καθιστούσαν τους Εβραίους, ως προς τη θετική επίσημη θέση της πολιτείας απέναντί τους, και να υποδείξουν αντίστοιχη συμπεριφορά στον ελληνικό πληθυσμό. Σε αυτό το πλαίσιο ο βασιλιάς Γεώργιος και η βασίλισσα Όλγα, αλλά και πολλοί κυβερνητικοί εκπρόσωποι, μεταξύ των οποίων ο νομάρχης Π. Αργυρόπουλος, ο επικεφαλής των οικονομικών υπηρεσιών Γ. Κοφινάς κ.ά., συναντήθηκαν αμέσως με διάφορες εβραϊκές αντιπροσωπίες της Θεσ-

σαλονίκης, στις οποίες έκαναν σειρά φιλοεβραϊκών δηλώσεων¹⁸.

Οι περισσότερες από τις δηλώσεις αυτές δημοσιεύτηκαν στον τοπικό εβραϊκό και ελληνικό, αλλά και στο διεθνή τύπο. Τη μεγαλύτερη δημοσιότητα, όμως, γνώρισαν οι συνεντεύξεις του Γ. Κοφινά που αναφέρονταν στην οικονομική πολιτική της κυβέρνησης στις Νέες Χώρες και στην κοινωνική αντιμετώπιση των μειονοτήτων¹⁹. Σημαντικότερη ήταν η πρώτη συνέντευξη του Γ. Κοφινά στην αθηναϊκή εφημερίδα *Νέα Ημέρα*, στις 27 και 28 Δεκεμβρίου 1912, όπου, όχι μόνον προέβαλε τη δημοκρατική και φιλοεβραϊκή πολιτική που υποσχόταν να ακολουθήσει η κυβέρνηση του, αλλά επιπλέον εξήγούσε τους λόγους αυτής της πολιτικής επιλογής²⁰. Με σκοπό να υποβαθμίσει τις λαϊκές προκαταλήψεις απέναντι στο εβραϊκό στοιχείο, ο Γ. Κοφινάς υπογράμμισε τον πρωταγωνιστικό ρόλο των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, εξήρε τη συνέπεια και το

θμητό θα ήταν μια κοινή τελωνιακή ένωση μεταξύ των βαλκανικών χωρών, που θα συμφωνούσαν σε μια κοινή τελωνιακή διατίμηση. Για την πιθανή υποβάθμιση του λιμένα της Θεσσαλονίκης μετά την προσάρτηση στην Ελλάδα, εξαιτίας του Πειραιά, ο Γ. Κοφινάς διατύπωσε την άποψη ότι ο Πειραιάς ειδικευόταν σε εισαγωγικό εμπόριο προϊόντων τοπικής καταγωγής και ότι γι' αυτό το λόγο τα δύο λιμάνια θα συνεργάζονταν. Ο μιν Πειραιάς θα τροφοδοτούσε τη Θεσσαλονίκη με βιομηχανικά προϊόντα, ενώ η Θεσσαλονίκη θα παρείχε στον Πειραιά προϊόντα αγροτικά και κτηνοτροφικά. Πρόσθεσε ακόμη πως, δεδομένου ότι η Θεσσαλονίκη θα οχυρωνόταν μετά τη μεταβολή της σε συνοριακή πόλη, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί είτε ως στρατιωτική βάση είτε ως ναυπηγείο, γεγονός που θα ενίσχυε το εμπόριό της.

Αναφορικά με την πιθανότητα διεθνοποίησης της Θεσσαλονί-

ήθος τους αναφορικά με τη φιλοτουρκική τους στάση – που την ερμήνευσε ως τίμια θέση πατριωτισμού προς τη χώρα που τους είχε φιλοξενήσει επί 450 χρόνια, μετά το διωγμό τους από την Ιβηρική χερσόνησο. Επίσης, δικαιολόγησε την αρνητική στάση που υιοθέτησαν αρχικά ως προς την ελληνική κυριαρχία. Ήταν, όπως έλεγε, μια φυσιολογική αντίδραση, τόσο στις φήμες που είχαν κυκλοφορήσει εις βάρος τους κατά την άφιξη του ελληνικού στρατού, όσο και στην οικονομική απειλή που αντιπροσώπευε η αλλαγή του καθεστώτος. Πρόσθετε, επιπλέον, ότι οι Εβραίοι, που στο μεταξύ είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν τη δικαιοσύνη και την αμεροληψία της ελληνικής διοίκησης απέναντί τους, ήταν έτοιμοι να δελτιούν την ελληνική κυριαρχία, εφόσον αυτή θα ακολουθούσε μια πολιτική που θα διασφάλιζε τα οικονομικά τους συμφέροντα, τα οποία, όπως αναγνώριζε και ο ίδιος, συνταυτίζονταν με τη μελλοντική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης. Όσον αφορά το ερώτημα ποια πολιτική θα ακολουθούσε η Ελλάδα για να αναπληρώσει το κενό από την απώλεια της βαλκανικής ενδοχώρας, ο Γ. Κοφινάς απάντησε ότι, με την αλλαγή του καθεστώτος, το εμπόριο της Θεσσαλονίκης, που έως τότε είχε κυρίως εισαγωγικό χαρακτήρα, θα μετατρέπονταν σε διαμετακομιστικό. Για την επιτυχία αυτού του σκοπού, η πολιτεία θα εξασφάλιζε εμπορικές συμφωνίες με διάφορα κράτη, έτσι ώστε τα προϊόντα που εξάγονταν από τη Θεσσαλονίκη να φορολογούνται μία μόνο φορά στη χώρα του τελικού τους προορισμού. Αντίστοιχα, επρόκειτο να δημιουργηθεί στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης Ελευθέρη Ζώνη. Κατά τη γνώμη του το πιο επι-

κής, ο Γ. Κοφινάς υποστήριξε, όπως εξάλλου και η Κεντρική Σιωνιστική Οργάνωση, ότι αυτό ήταν ουτοπία και προσωρινή μόνη λύση, γιατί ακόμη και αν πραγματοποιούνταν, η διεθνοποίηση θα αποτελούσε πρόκληση για έναν ανένδοτο αγώνα μεταξύ των εθνών, θέτοντας κάθε στιγμή σε κίνδυνο την ασφάλεια και τη σταθερότητα της πόλης και, κατά συνέπεια, του εμπορίου της.

Το θέμα της διεθνοποίησης είχε απασχολήσει σημαντικά και τον ελληνικό τύπο, ο οποίος την απέδιδε σε γαλλικές πρωτοβουλίες, ύστερα από σχετικό άρθρο που κυκλοφόρησε τον ίδιο καιρό στην εφημερίδα *Le Temps* του Παρισιού. Τα οικονομικά συμφέροντα της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη ξεπερνούσαν τα δύο δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα: περιελάμβαναν την εταιρεία του λιμένος, την εταιρεία των σιδηροδρόμων Θεσσαλονίκης-Δεδέαγατς, την Τράπεζα της Θεσσαλονίκης και παράλληλα τις εισαγωγές από τη Γαλλία σε όλα τα είδη πολυτελείας. Επιστέγασμα των γαλλικών επιρροών αποτελούσαν τα τριάντα πέντε γαλλικά σχολεία και η πλατιά διαδεδομένη γαλλική κουλτούρα. Για τους παραπάνω λόγους, το γαλλικό άρθρο, τη δημοσίευση του οποίου είναι πιθανόν να επηρέασε τυχόν μεσολάβηση της Alliance, σινιστούσε τη διατήρηση της αυτονομίας στη Θεσσαλονίκη, που θα εξασφάλιζε τα γαλλικά συμφέροντα έναντι οποιασδήποτε εθνικής πολιτικής, η οποία ενδεχομένως να τα έληπτε. Η εφημερίδα *Μακεδονία* της 12.1.13, αφού ανέφερε περιληπτικά τα σχετικά θέματα που θίγονταν στο γαλλικό άρθρο, συνταύτιζε τις απόψεις του με τις θέσεις των Εβραίων και υποδείκνυε ότι η άποψη αυτή είχε υιοκινήθει από τον

πρόεδρό τους Σαμ Μοδιάνο. Στη συνέχεια, η Μακεδονία υποστήριξε ότι ένα αντίστοιχο καθεστώς, όχι μόνο δεν θα εξασφάλιζε, αλλά επιπλέον θα περιόριζε την περιφέρεια της πόλης πολύ περισσότερο παρά αν η Θεσσαλονίκη κατέληγε να γίνει βουλγαρική²¹.

Η ελληνική πλευρά δεν είχε από την αρχή ξεκάθαρη θέση για το ζήτημα αυτό. Ένα μήνα νωρίτερα, όταν η προοπτική της διεθνοποίησης συζητιόταν στη Γαλλία, ο Βενιζέλος εμφανιζόταν διατεθειμένος να τη συζητήσει. Συγκεκριμένα, σε συνέντευξή του στη

γαλλική εφημερίδα *Le Radical*²², ο πρωθυπουργός της Ελλάδας αναγνώριζε ότι η προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα θα δημιουργούσε πρόβλημα διεξόδου στη Μεσόγειο τόσο για τις υπόλοιπες βαλκανικές δυνάμεις όσο και για την Ευρώπη και ειδικά για την Αυστροουγγαρία. Δήλωνε, λοιπόν, ότι μολοντί η διεθνοποίηση της πόλης αυτής, που περιβαλλόταν από καθαρά ελληνικό πληθυσμό, θα αποτελούσε μεγάλη θυσία για τους Έλληνες, θα την αποδεχόταν μέσα στο πλαίσιο των αμοιβαίων παραχωρήσεων των βαλκανικών κρατών για τη διατήρηση της βαλκανικής συνεργασίας αλλά και για την εξυπηρέτηση της Ευρώπης. Ο Βενιζέλος, πάντως, θεωρούσε ότι το σχέδιο της διεθνοποίησης προωθούσαν κυβερνητικά στελέχη της Βιέννης, με πρόφαση τα συμφέροντα των Εβραίων της πόλης, ενώ, στην πραγματικότητα, δεν εξυπηρετούσε παρά τα συμφέροντα της Βουδαπέστης. Σημειώνω επιπλέον ότι το σχέδιο αυτό ενείχε τον κίνδυνο να αναζωπυρωθεί η μακεδονική κόλαση από την οποία η Ευρώπη απαλλάχθηκε χάρη στις βαλκανι-

κές νίκες. Ταυτόχρονα υποδείκνυε ότι, αν οι Έλληνες υποχρεώονταν να θυσιάσουν τη Θεσσαλονίκη, θα ήταν απαραίτητο να ανταμειφθούν άμεσα με την προσάρτηση του Μοναστηρίου, που ενώ είχε κατακτηθεί από τους Σέρβους, βρισκόταν τώρα στα χέρια των Βουλγάρων. Αυτός θα ήταν ο μόνος τρόπος για να ελεγχθεί η επεκτατική διάθεση των Βουλγάρων που ενθαρρύνονταν τώρα και από την Αυστρία για την κατοχή της Μακεδονίας.

Δεν ήταν τυχαίο ότι τον ίδιο καιρό βουλγαρική εφημερίδα διέ-

ψευδε ειρωνικά τις πληροφορίες για την αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού από τη Θεσσαλονίκη και ότι παράλληλα οι Βούλγαροι προσπαθούσαν να πλησιάσουν τους Εβραίους της πόλης²³.

Αποκαλυπτικότερο είναι ένα πενήντασέλιδο βουλγαρικό προπαγανδιστικό φυλλάδιο, που δημοσιεύτηκε στα γαλλικά την ίδια εποχή, δηλαδή στις αρχές του 1913, στη Σόφια. Το φυλλάδιο αυτό επιγράφεται *Το Μέλλον της Θεσσαλονίκης*—τίτλος όλων των αντίστοιχων δημοσιευμάτων της εποχής που αναφέρονται στη Θεσσαλονίκη— και στο εσώφυλλο, με τίτλο *Προς τους Εβραίους πολίτες της Θεσσαλονίκης*, απευθύνεται άμεσα στο εβραϊκό στοιχείο της πόλης αυτής²⁴.

Θα αναφερθώ, κυρίως, στις μεθόδους του συγγραφέα A. Gueron—που δηλώνει έμπορος από το Ρουιστοϊν—οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της βουλγαρικής θέσης για τη Θεσσαλονίκη και των επεκτατικών βλέψεων της χώρας αυτής.

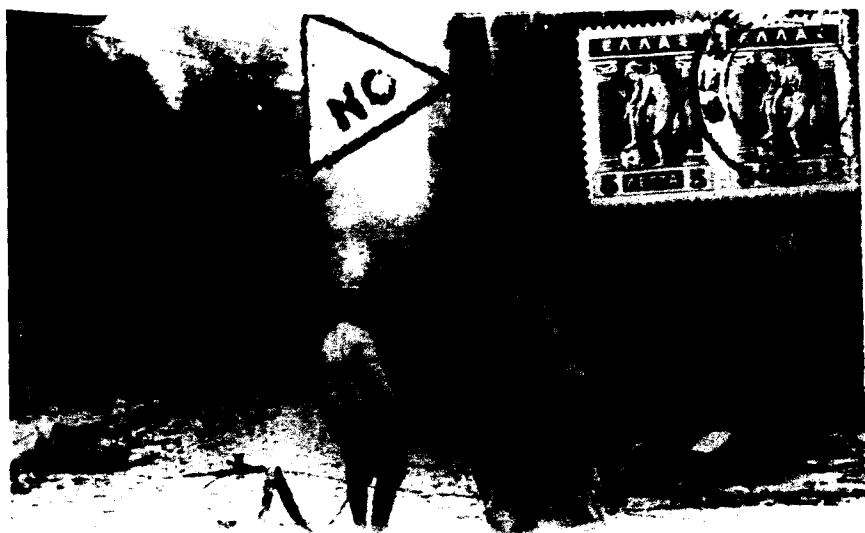
Ο συγγραφέας επιχειρεί, καταρχήν, να προτρέψει τους Εβραί-

ους να δραστηριοποιηθούν έγκαιρα, προκειμένου να επηρεάσουν την πολιτική κατάσταση, προτού αυτή καθοριστεί δίχως τη δική τους παρέμβαση. Με στόχο να προωθήσει την πολιτική τους εγρήγορη, τονίζει το δικαίωμά τους να παρέμβουν, ενώ, παράλληλα, καλλιεργεί τους φόβους τους για τις καταστροφικές συνέπειες που μπορεί να έχει γι' αυτούς η επιβολή ενός καθεστώτος στην επιλογή του οποίου δεν θα συμμετέχουν.

Σε μια αναδρομή στην ιστορία της Θεσσαλονίκης, ο Guerop προβάλλει τη μακράιωνη συμβολή των Εβραίων στην ανάπτυξη αυτής της πόλης και την ανάλογη εξάρτησή της από τη βαλκανική, ιδιαίτερα τη βουλγαρική, περιφέρεια της δυτικής Θράκης και της Μακεδονίας. Ακολουθεί μια ιστορική αξιολόγηση των σχέσεων μεταξύ Βουλγάρων και Εβραίων, όπως και μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων, για να τονιστεί, ως δεδομένη πλέον, η διαρκής φιλία και συνεργασία που χαρακτηρίζει τις επικοινωνίες των Εβραίων με τους Βουλγάρους, σε αντιδιαστολή με τον καταστρεπτικό γι' αυτή

Προκειμένου, λοιπόν, να εξασφαλιστεί η οικονομική ανάπτυξη της πόλης, που συνδέεται άμεσα με τις επαγγελματικές δραστηριότητες και την επιβίωση του εβραϊκού στοιχείου, ο συγγραφέας συνιστά να παρατηθεί η Ελλάδα από τις βλέψεις της στη Θεσσαλονίκη υπέρ της Βουλγαρίας, που σε αντάλλαγμα θα της παραχωρήσει ενοίκιες συνθήκες για το εμπόριό της, τουλάχιστον μέχρις ότου χτίσει τα λιμάνια της στην Αδριατική²⁵ και αποπερατωθούν οι σιδηροδρομικές εγκαταστάσεις της στη Θεσσαλία, από το Βόλο ως τον Πειραιά.

Δεν θα ξεκαθαρώ περισσότερο στα υπόλοιπα επιχειρήματα με τα οποία παροτρύνονται οι Εβραίοι να υποστηρίξουν τη βουλγαρική κυριαρχία. Αφενός, γιατί ουσιαστικά αποτελούν την αντιστροφή του σκεπτικού της ελληνικής κυριαρχίας. Αφετέρου, γιατί, όπως διαπιστώσαμε προηγουμένως, ειδικά οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, που δεν διακρίνονταν από μειονοτική νοοτροπία, είχαν ήδη αντιμετωπίσει τη βουλγαρική λύση ανάμεσα σε άλλες προοπτικές,

SALONIQUE. — Incendie. — 19 A-4: 1917.

ανταγωνισμό που διακρίνει τις σχέσεις τους με τους Έλληνες.

Ο συγγραφέας, για να απορρίψει την προοπτική της ελληνικής κυριαρχίας, απαριθμεί και αναλύει τις μοιραίες συνέπειες που θα έχει για το εβραϊκό στοιχείο και τη Θεσσαλονίκη η ενδεχόμενη προσάρτηση της πόλης στην Ελλάδα. Το κυριότερο επιχείρημα συνοψίζεται στο ότι ο ελληνικός ανταγωνισμός θα επιδιώξει να υποσκελίσει το λιμάνι της πόλης αυτής, με τη σκόπιμη διακίνηση του εισαγωγικού αλλά και του εξαγωγικού εμπορίου της χώρας από τα υπόλοιπα λιμάνια που διέθετε η Ελλάδα.

Όσο για τη συνεργασία μεταξύ των βαλκανικών κρατών, δηλαδή την τελωνιακή ένωση, την οποία είχε προτείνει ο Γ. Κοκινιάς, ώστε να εξασφαλιστεί η ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης, ο συγγραφέας απειλεί ότι οι Βούλγαροι, όχι μόνο δεν θα συνεργαστούν με τους Έλληνες, αλλά θα επιδιώξουν, μάλιστα, να απομονώσουν τη Θεσσαλονίκη. Η Βουλγαρία προβάλλει, έτσι, ως ριθμιστής της κατάστασης στο θέμα αυτό, εφόσον μπορεί να διοργανώσει το εμπόριό της στις Σέρρες και την Καβάλα και, παράλληλα, να επιβάλει προστατευτικά τιμολόγια για τους βουλγαρικούς σιδηροδρόμους, όπως εξάλλου είχε κάνει και με την περίπτωση της Βάρνας και του Μπουργάκι. Με αυτό τον τρόπο, η Θεσσαλονίκη θα αποκλειστεί από τη βουλγαρική περιφέρεια, ενώ η Σερβία θα έχει κάθε συμφέρον να αναπτύξει το λιμάνι της στην Αδριατική. Στο σημείο αυτό, η οικονομική και συνεπώς η κοινωνική καταστροφή της Θεσσαλονίκης, που σκόπιμα θα εφαρμόσουν οι Βούλγαροι, διατυπώνεται ως απερίστροφος εκβιασμός.

Όμως, αν και οι Εβραίοι της Βουλγαρίας επιθυμούσαν αυτή την ένωση, με την οποία θα εξασφαλιζόταν μεγάλο μέρος της βαλκανικής ενδοχώρας, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης την απέκλεισαν. Και αυτό, επειδή διέβλεπαν ότι οι Έλληνες δεν θα ανέχονταν για πολύ τη βουλγαρική κυριαρχία και ότι σύντομα η περιογή θα μεταβαλλόταν σε πεδίο μαχών²⁶. Είχαν εξάλλου πρόσφατη εμπειρία της «βουλγαρικής φιλίας προς τους Εβραίους» καθώς, μετά τα αντισημικά γεγονότα που ακολούθησαν την βουλγαρική κατάληψη της Στρώμνιτσας, των Σερρών και της Καβάλας, πολλοί Εβραίοι των περιοχών αυτών, τρομοκρατημένοι από τη βία και τις προκαταλήψεις των Βουλγάρων²⁷, είχαν καταφύγει στη Θεσσαλονίκη. Το γεγονός αυτό επιβεβαίωνε την ιδιαιτερότητα της ντόπιας κοινότητας.

Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης είχαν επίσης αρχίσει να πείθονται από τις φιλοεβραϊκές δηλώσεις της κυβέρνησης, που σινοδεύονταν από ρητές οδηγίες στην τοπική διοίκηση και από την εφαρμογή μέτρων, με τα οποία σταμάτησε αποτελεσματικά κάθε πράξη βίας ή αντίδρασης²⁸. Γράφουν σε επιστολή τους προς την ΚΣΟ: «Εδώ και λίγο καιρό η στάση των ανώτατων αρχών προς τους Ισραηλίτες φανερώνει μια υπέρμετρη έγνοια να μας είναι ευχάριστοι και να προβλέπουν τις παραμικρές μας επιθυμίες²⁹». Άλλη επιστολή προς την Alliance αναφέρει: «Με πεισματική επιμονή έχουν καταφέρει να καταστείλουν τα αντισημικά γεγονότα που δημιουργήθηκαν στην αρχή της κατάκτησης. Ο πρωθυπουργός Βενιζέλος ανέθεσε στους πιο εξέχοντες Εβραίους της Ελλάδας την αποστολή να εδραιώσουν την εμπιστοσύνη στους διοικητικούς κύ-

κλους της κοινότητας και να τους πείσουν για τα πλεονεκτήματα της ελληνικής κυριαρχίας»³⁰.

Ακόμη και οι εβραϊκές κοινότητες της υπόλοιπης Ελλάδας επιστρατεύτηκαν από τον Βενιζέλο γι' αυτό το σκοπό. Μεγάλη δημοσιότητα δόθηκε σε δηλώσεις των Εβραίων της Χαλκίδας, οι οποίοι στη συγκυρία της προσάρτησης της Θεσσαλίας είχαν θεωρήσει υποχρέωσή τους να διαψεύσουν τη φήμη για την επισφαλή θέση των Εβραίων της περιοχής αυτής, καταθέτοντας ενυπόγραφες δηλώσεις υπέρ της ελληνικής κυριαρχίας πριν από το συνέδριο του Βερολίνου το 1878³¹. Με αυτό τον τρόπο οι Έλληνες υποδείκνυαν ότι επιθυμούσαν ανάλογη συμπεριφορά και από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης.

Αντίστοιχη δήλωση υπέρ της ελληνικής κυριαρχίας φαίνεται ότι αναγκάστηκε να καταθέσει στον πρίγκιπα Νικόλαο και ο αρχιραβίνος της Θεσσαλονίκης, ύστερα από είδηση που δημοσιεύτηκε σε ευρωπαϊκές εφημερίδες ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης είχαν διαμαρτυρηθεί στην Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου κατά της προσάρτησης της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα³². Μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε ότι παρόμοια φήμη ήταν μάλλον ανεδαφική, διότι δεν έχουμε καμία μαρτυρία που να επιβεβαιώνει τη μετάβαση κάποιου Εβραίου από τη Θεσσαλονίκη στο Λονδίνο στο χρονικό αυτό διάστημα. Δύσκολα θα κυκλοφορούσε ακόμη και τυχόν γραπτή καταγγελία, εξαιτίας της αυστηρής λογοκρισίας που στο διάστημα αυτό εφαρμοζόταν στη Θεσσαλονίκη, όχι μόνο στον τύπο αλλά και στην αλληλογραφία που απευθυνόταν στο εξωτερικό³³. Είναι, επίσης, σκόπιμο να τονίζουμε ότι επίσημως η κοινότητα είχε αποφασίσει να παραμείνει ουδέτερη και αμέτοχη. Εξάλλου, όπως αναφέραμε παραπάνω, δεν ήταν η κοινότητα αλλά οι εβραϊκοί σύλλογοι που είχαν νωρίτερα επιδιώξει την παρέμβαση της ΚΣΟ, η οποία όμως αντιτάχθηκε από την αρχή σε κάθε είδους παρέμβαση στη συνδιάσκεψη, διότι θεωρούσε ότι στο στάδιο αυτό κάτι τέτοιο θα ήταν άκαιρο και επιζήμιο για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, στους οποίους σύστηνε ανάλογη στάση³⁴.

Φαίνεται, όμως, ότι η διάψευση του αρχιραβίνου δεν αρκούσε για την ανατροπή της φήμης και την ενίσχυση της ελληνικής κυριαρχίας. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, μολοντί αναγνώριζαν τη θετική στάση της ελληνικής κυβέρνησης, παρέμεναν ακόμη διστακτικοί και δεν έκαναν καμία επίσημη κίνηση υπέρ της ελληνικής κυριαρχίας, όπως είχαν κάνει οι Εβραίοι της Χαλκίδας. Η πληροφορία ότι οι μεγάλες δυνάμεις δεν θα ήταν αντίθετες στην πρόταση της Αυστρίας ενίσχυε τις ελπίδες τους για την αποκατάσταση της ενιαίας βαλκανικής ενδοχώρας³⁵.

Καθώς η κατάσταση παρέμενε ρευστή και επειδή η Αυστρία διέδιδε ότι, σε περίπτωση που οι μεγάλες δυνάμεις δεν συμφωνούσαν στη διεθνοποίηση της πόλης, θα υποστήριζε τις διεκδικήσεις της Βουλγαρίας, η Σερβία έσπευσε να προβεί σε ενέργειες που ευνοούσαν τα δικά της συμφέροντα. Έτσι στις αρχές του 1913 κυκλοφόρησε στο Παρίσι ένα φυλλάδιο στα γαλλικά, με τίτλο *Η Θεσσαλονίκη και το Βαλκανικό Ζήτημα*, που διατύπωνε τις σερβικές θέσεις για το ζήτημα της πόλης. Ο συγγραφέας του, Milan Todorovitch,

οικονομολόγος, διδάκτωρ των κοινωνικών επιστημών, χειρίζεται το ζήτημα με επιστημονικό τρόπο. Από την αρχή της μελέτης του υποδεικνύει ότι το πρόβλημα της Θεσσαλονίκης μπορεί να λυθεί μόνο αν αντιμετωπιστεί από οικονομική και όχι από εθνική άποψη. Είναι, λοιπόν, φανερό ότι απευθύνεται άμεσα στους Εβραίους, οι οποίοι αποτελούσαν τη μοναδική μειονότητα της Θεσσαλονίκης που διεκδικούσε οικονομικά μόνο συμφέροντα και δεν είχε εδαφικές, εθνικές βλέψεις στη Μακεδονία³⁶.

Με γνώμονα τη διατήρηση της οικονομίας της πόλης, ο Todorovitch ισχυρίζεται ότι η Θεσσαλονίκη πρέπει να προσαρτηθεί σε εκείνο το βαλκανικό κράτος που χρησιμοποιεί το λιμάνι της περισσότερο από τα υπόλοιπα, δηλαδή στο κράτος για το οποίο η Θεσσαλονίκη είναι μεγαλύτερης σπουδαιότητας και που, συνεπώς, θα συμβάλει περισσότερο στην ανάπτυξη της πόλης. Με συγκριτικούς πίνακες και στατιστικά στοιχεία, η εγκυρότητα των οποίων μένει ακόμη να εξασφαλιστεί, ο συγγραφέας επιχειρεί να αποδείξει

ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισαγωγικού αλλά και του εξαγωγικού εμπορίου που διακινείται από τη Θεσσαλονίκη προέρχεται από τη Σερβία.

Το γεγονός δεν είναι παράδοξο, καθώς τόσο η Βουλγαρία όσο και η Ελλάδα έκαναν σημαντικά μικρότερη χρήση του λιμανιού της Θεσσαλονίκης, μια και οι δύο αυτές χώρες διέθεταν και άλλα λιμάνια. Η Σερβία, όμως, εξαρτιόταν εξ ολοκλήρου από τη Θεσσαλονίκη, που ήταν πλησιέστερο και ταυτόχρονα ασφαλέστερο από οποιοδήποτε λιμάνι θα αποκοτούσε ποτέ στην Αδριατική.

Ο Todorovitch υποστηρίζει ότι οι πολιτικές αλλαγές που θα προκύψουν από την εδαφική διανομή, μετά τη συνδιάσκεψη, δεν θα αλλοιώσουν τις παραπάνω στατιστικές εκτιμήσεις. Αν, δηλαδή, σύμφωνα με τη βαλκανική συνεννόηση, κάθε κράτος προσαρτήσει τα εδάφη που κατέκτησε, η Σερβία θα αποκτήσει 48.000 τ.χλμ., η Βουλγαρία 16.250 τ.χλμ. και η Ελλάδα 12.500. Τονίζει, συνεπώς, ότι η πιθανή προσαρτηση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα ή στη Βουλγαρία αποτελεί γι' αυτές τις χώρες πολυτέλεια. Αντίθετα, η προσαρτηση της Θεσσαλονίκης στη Σερβία συνιστά θεμελιώδη προϋπόθεση για την ανεξαρτησία της χώρας αυτής και, επομένως, είναι αναγκαία. Άρα, η διεκδίκηση της Θεσσαλονίκης από τη Σερβία δικαιώνεται, λόγω της σημασίας που έχει η πόλη αυτή για την οικονομία της.

Αφού εδραιώνει τα κοινά οικονομικά συμφέροντα, μεταξύ της Θεσσαλονίκης και της Σερβίας, ο συγγραφέας αντιμετωπίζει το πρόβλημα από πολιτική άποψη. Εξετάζει όλες τις άλλες πιθανές εναλλακτικές λύσεις για την αντικατάσταση του καθεστώτος της Θεσσαλονίκης και τις απορρίπτει με το ακόλουθο σκεπτικό: Εάν ο καθορισμός των συνόρων μεταξύ των ενδιαφερομένων χωρών αποφασιστεί με βάση τη διαχωριστική γραμμή της δεξιάς όχθης του Βαρδάρη, καθ' υπόδειξη της Βουλγαρίας, θα δημιουργηθεί μια περιοχή που θα περιλαμβάνει το τρίγωνο των πόλεων Βέλες-Μοναστηρί-Θεσσαλονίκη. Από την περιοχή αυτή που θα γίνει αναγκαστικά είτε ελληνική είτε βουλγαρική, ή ακόμη συγκυριαρχία των δύο αυτών χωρών, η Σερβία θα αποκλειστεί. Συνεπώς, η χώρα αυτή, με τόσες θυσίες στον πρόσφατο πόλεμο, ασίγητα περισσότερες από τη Βουλγαρία, θα αδικηθεί τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά και, φυσικά, αυτό θα αποτελέσει απειλή για τις σχέσεις Βουλγαρίας και Σερβίας.

Από την άλλη μεριά, η προσαρτηση της περιοχής αυτής στη Βουλγαρία θα καταστρέψει την εδαφική ισορροπία που κρίνεται απαραίτητη για τη διατήρηση της βαλκανικής συμμαχίας. Επίσης, θα θέσει τη Σερβία σε δυσμενή κατάσταση, διότι τότε, αναγκαστικά, θα συνορεύει με την Αλβανία, την Αυστροουγγαρία και τη Βουλγαρία, που ήταν εχθρικές χώρες και επηρεάζονταν επιπλέον έντονα από την Αυστρία. Θα συνορεύει, δηλαδή, με την Αλβανία και την Αυστροουγγαρία στα βορειοδυτικά και με τη Βουλγαρία στα νότια και στα ανατολικά. Κατά το συγγραφέα, η ειρήνη στην περιοχή θα διασφαλιστεί μόνο αν η Σερβία συνορεύει στο νότο με την Ελλάδα.

Τέλος, τονίζεται επίσης, δεδομένου ότι η Σερβία συμμετείχε στον πόλεμο, με σκοπό να εξασφαλίσει ένα λιμάνι στην Αδριατική και συγχρόνως να απαλλαγεί από την Αυστροουγγαρία, η προσαρτηση σε αυτήν της περιοχής Βέλες-Μοναστηρίου-Θεσσαλονίκης θα αποτελέσει μικρή αποζημίωση.

Χωρίς να χρειάζεται να επεκταθούμε περισσότερο, γίνεται φανερό ότι οι διεκδικήσεις της Σερβίας στη Θεσσαλονίκη αντανάκλουν μια αμυντική στάση, τόσο ενάντια στην επιθετικότητα της Βουλγαρίας, που απειλούσε να ανατρέψει την ισορροπία στα Βαλκάνια, όσο και ενάντια στην Αυστροουγγαρία, που επεδίωκε τον οικονομικό έλεγχο σε όλη την περιοχή της ευρωπαϊκής Τουρκίας. Η Σερβία, λοιπόν, προειδοποίησε ότι σε περίπτωση που οι μεγάλες δυνάμεις δεν κατόρθωναν να ορίσουν σαφή και ικανοποιητικά σύ-

νορα κατά τη διανομή των νεοαποκτημένων περιοχών, η αναζωπύρωση του πολέμου στα Βαλκάνια θα ήταν αναπόφευκτη. Φαίνεται, όμως, ότι ούτε η σερβική πρόταση δεν κατόρθωσε να κερδίσει το ενδιαφέρον των Εβραίων, δεδομένου ότι ούτε καν τη σχολίασαν.

Με την κήρυξη του δεύτερου βαλκανικού και του πρώτου παγκοσμίου πολέμου οι παραπάνω εκτιμήσεις της Σερβίας για τους κινδύνους που εμπεριείχε το βαλκανικό πρόβλημα αποδείχτηκαν προφητικές. Αυτό όμως που η Σερβία δεν μπορούσε να προβλέψει ήταν ότι οι συνέπειες των δύο αυτών πολέμων θα είχαν θετικές εξελίξεις για το οικονομικό μέλλον της Θεσσαλονίκης και ότι θα συντελούσαν στη διασφάλιση της ευημερίας των Εβραίων. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου η περιφέρεια της Θεσσαλονίκης διευρύνθηκε σημαντικά, καθώς συμπεριέλαβε τη νότια Μακεδονία και τη νότια Ήπειρο και ανατολικά την Καβάλα. Επίσης, η συμμαχία της Ελλάδας με τη Σερβία ενάντια στη Βουλγαρία πρόσφερε στη Θεσσαλονίκη ακόμη μεγαλύτερες οικονομικές δυνατότητες, γεγονός που καθησύχησε τον εβραϊκό αλλά και το μη εβραϊκό πληθυσμό της πόλης.

Το κλίμα αυτό ενισχύθηκε με την αποδοχή από την ελληνική κυβέρνηση όλων των αιτημάτων του ντόπιου εβραϊκού στοιχείου, που υποβλήθηκαν με έγγραφο της κοινότητας το Φεβρουάριο του 1914. Η παραχώρηση προσωρινών προνομίων διευκόλυνε τους Εβραίους να προσαρμοστούν στο νέο καθεστώς και παράλληλα να αποδεχτούν την ελληνική κυριαρχία³⁷.

Πρώτη ένδειξη για τη σταδιακή ενσωμάτωσή τους, που ακολούθησε, αποτελεί η εξάπλωση των εθνικών τους σπυλίων και η συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος του 1915 στη Θεσσαλονίκη. Παρά το γεγονός ότι η προσπάθεια για την ειρηνική ένταξη του εβραϊκού στοιχείου ήταν πρωτοβουλία της διακυβέρνησης του Βενιζέλου, οι Εβραίοι δεν τον ψήφισαν και τάχθηκαν υπέρ του Γούναρη, που ήταν κατά της συμμετοχής της Ελλάδας στον Μεγάλο Πόλεμο. Οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι, όπως άλλωστε και οι ομοθρησκοί τους στην Ευρώπη, παρά την συμπάθεια τους για το γαλλικό πολιτισμό, δύσκολα μπορούσαν να συμπαραταχθούν στο ίδιο στρατόπεδο με τη Ρωσία, γνωστή τότε για την αντισημιτική της πολιτική. Η νίκη, μάλιστα, της Γερμανίας ήταν καταρχήν επιθυμητή, γιατί θα τους εξασφάλιζε την ανστριακή επιτροπή στο χώρο, η οποία είχε ανασταλεί εξαιτίας της προσάρτησης και του πολέμου. Επίσης, όπως και οι περισσότεροι Εβραίοι, εμπιστευόνταν τη φαινομενικά φιλοσιωνιστική πολιτική της Βιέννης και του Βερολίνου³⁸.

Ωστόσο, στη διάρκεια του πολέμου, μετά το 1916, αποκαλύφθηκε ότι η Γερμανία και η Αυστρία προωθούσαν θεωρητικά μόνο το σιωνισμό, και κυρίως όσο αυτό εξυπηρετούσε την εξωτερική τους πολιτική στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο, χωρίς να δεσμεύονται με επίσημες δηλώσεις ή πράξεις που θα διασάλειναν τη συμμαχία τους με την Τουρκία³⁹. Επιπλέον, δεν αποθάρρυναν τον τρομερό αντισημιτισμό που είχε στο μεταξύ εκδηλωθεί στο εσωτερικό των σιωνιστών τους⁴⁰. Από την άλλη μεριά, οι συμμαχικές δυνάμεις της Entente είχαν αρχίσει, με προτροπή της Αμερικής, να ασκούν άμεση παρεμβατική πολιτική υπέρ της αυτονομίας των μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Εγγύς Ανατολή, όπως λ.χ. στην Παλαιστίνη, όπου προσπαθούσαν να διαγείρουν τους πληθυσμούς των εθνικο-θρησκευτικών μειονοτήτων κατά της διαρκώς αυξανόμενης τουρκικής καταπίεσης⁴¹.

Αυτή η στάση έστρεψε αποφασιστικά το διεθνές σιωνιστικό κίνημα προς την Entente. Ταυτόχρονα, καθόρισε τη μεταστροφή της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Εξάλλου, η άφιξη του συμμαχικού στρατού στην πόλη επαναδραστηριοποίησε την εμπορική της κίνηση, γεγονός που ανακούφισε τις αγωνίες του εβραϊκού πληθυσμού. Αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα φιλικές σχέσεις με τους

συμμάχους, που μαρτυρούνται από την τακτική τους συμμετοχή στις εβραϊκές κοινωνικές και σιωνιστικές εκδηλώσεις⁴². Τη συμφιλίωση του εβραϊκού στοιχείου με τη νέα του πατρίδα ενθάρρυνε ακόμα περισσότερο η επίσημη αναγγελία του υπουργού Εξωτερικών Ν. Πολίτη, που τον Ιούνιο του 1917 τάχθηκε υπέρ ίδρυσης εθνικού εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη, πέντε μήνες πριν ανακοινώσει η Αγγλία τη διακήρυξη Balfour. Τον επόμενο χρόνο, γιορτάστηκε σε ολόκληρη τη Θεσσαλονίκη η πρώτη επέτειος της διακήρυξης Balfour, με εξαιρετική άνεση και μεγαλοπρέπεια, πρωτοφανή για τις περισσότερες εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης⁴³.

Η νίκη της Ελλάδας έναντι της ξένης προπαγάνδας επισφραγίστηκε με την ειρηνική ενσωμάτωση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Η ιδιαιτερότητα της κοινότητας αυτής συνδεόταν άμεσα με την ευημερία της Θεσσαλονίκης και αυτό επιβεβαίωνε τόσο η ξένη προπαγάνδα, που επικέντρωνε τους στόχους της στις ανησυχίες του εβραϊκού στοιχείου, όσο και η ελληνική πολιτική, που πέτυχε τη συμφιλίωση μεταξύ των δύο ντόπιων ανταγωνιστικών στοιχείων. Ωστόσο, η επιλογή αυτής της πολιτικής δεν καθορίστηκε μόνο από τις πιέσεις της ξένης προπαγάνδας, αλλά και από τη σύμπτωση των εθνικών διεκδικήσεων Ελλήνων και Εβραίων, που απέβλεπαν στο διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Jonathan Frankel, «An introductory essay. The Paradoxical Politics of Marginality: Thoughts of the Jewish Situation During the Years 1914-1921», *Studies in Contemporary Jewry* IV (1988): «The Jews and the European Crisis 1914-1921», σ. 3-21.
- Rena Molho, «The Jewish Community of Salonika and its incorporation into the Greek State, 1912-1919», *Middle Eastern Studies* 24/4 (1988), σ. 391-403.
- Rena Molho, «Venizelos and the Jewish Community of Salonika, 1912-1919», *Journal of the Hellenic Diaspora* XIII/3-4(1986), σ. 113-123.
- Paul Dumont, «The Social Structure of the Jewish Community of Salonika at the End of the Nineteenth Century», *South-Eastern Europe/L'Europe du Sud-Est* 5/2(1979), σ. 33-72 Central Zionist Archives (Κεντρικό Σιωνιστικό Αρχείο) (στο εξής CZA) φακ. Z3/119, 15.1.1913, επιστολή του D. Florentin προς την Κεντρική Σιωνιστική Οργάνωση στο Βερολίνο (Central Zionist Organization [C.Z.O.]), στο εξής Κ.Σ.Ο.
- R. Molho, «The Jewish Community of Salonika...», *ό.π.*
- Στο ίδιο· R. Molho, «Venizelos and the Jewish Community...», *ό.π.* της ίδιας, «Popular Antisemitism and State Policy in Salonika during the City's Annexation to Greece», υπό δημοσίευση στο *Jewish Social Studies* Ρένα Μόλχο, «Το σιωνιστικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη, 1899-1919», ανακοίνωση στο συνέδριο του ΙΜΧΑ: «Εβραϊκές κοινότητες της νοτιοανατολικής Μεσογείου», Θεσσαλονίκη, 29 Οκτωβρίου-3 Νοεμβρίου 1992.
- Paul Dumont, «La Fédération Socialiste Ouvrière de Salonique à l'époque des guerres balkaniques», *East European Quarterly* XIV/4 (1980), σ. 383-410.
- R. Molho, «The Jewish Community of Salonika...», *ό.π.* Nathan M. Gelber, «An attempt to internationalize Salonika», *Jewish Social Studies* XVII/2 (1955), σ. 105-120.
- Ο βαρόνος Joseph von Schwegel (1836-1914) υπήρξε για πολλά χρόνια διπλωματικός αξιωματούχος στην Αλεξάνδρεια και στην Κωνσταντινούπολη. Διετέλεσε επίσης σύμβουλος των ανατολικών υποθέσεων στο υπουργείο Εξωτερικών της Αυτοκρατορίας μεταξύ του 1878-1881.
- CZA, φακ. Z3/119, 15.1.1913, επιστολή του Μ. Κοέν προς την CZO.
- Στο ίδιο.
- Αρχείο της Alliance Israélite Universelle (στο εξής ΑΑΙΥ), GR. I/C.34-51, 30.11.1912, I/G.3, 19.5.1916.
- Η οργάνωση της Alliance Israélite Universelle (Παγκόσμια Ισραηλιτική

Ένωση), στο εξής Alliance δημιουργήθηκε το 1860 από ομάδα Γαλλοεβραίων με στόχο την επαγγελματική, πολιτιστική και κοινωνική χειραφέτηση των Εβραίων της διασποράς και την κατατολίση και κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος τους. Οι ιδρυτές της Alliance πίστευαν ότι η πρόοδος για τη χειραφέτηση των Εβραίων ήταν απόλυτα συνδεδεμένη με μια ριζική ανανέωση στην εκπαίδευσή τους που ως τότε γινόταν μόνο με βάση την εβραϊκή θρησκεία και τον εβραϊκό πολιτισμό. Αυτός είναι και ο λόγος που στη αρχή δόθηκε έμφαση στην ίδρυση νέων σχολείων, όπου, παράλληλα με την εβραϊκή γραμματεία, διδάσκονταν τη γαλλική αλλά και την τοπική γλώσσα και τον πολιτισμό των χωρών όπου διέμεναν. Επίσης, στα περισσότερα σχολεία της Alliance οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να μάθουν μια τέχνη ή ένα επάγγελμα. Τα σχολεία της Alliance στη Θεσσαλονίκη, όπως και άλλα εβραϊκά σχολεία, είχαν και μη Εβραίους μαθητές.

- C.Z.A., φακ. Z3/119, επιστολή του Μ. Cohen. Α.Α.Ι.Υ., Gr. I/C.34-51, 6.12.1912.
- Αναφέρεται από τον Ν.Μ. Gelber, *ό.π.*, σ. 106. Η μετάφραση δική μου.
- Στο ίδιο.
- ΑΑΙΥ, Gr. I/C.49, 4.12.1912, επιστολή του J. Cohen.
- R. Molho, «Venizelos and the Jewish Community of Salonika...», *ό.π.*
- G.N. Cofinas, *Salonique et son Avenir*, Αθήνα 1913.
- Νέα Ημέρα*, Αθήνα, 27 και 28 Δεκεμβρίου 1912.
- Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, 9 Ιανουαρίου 1913.
- Le Radical*, Παρίσι, 14 Δεκεμβρίου 1912.
- Bello Morie*, Σόφια, 27 Νοεμβρίου 1912.
- Aaron Astruc Gueron, *Salonique et son Avenir*, Σόφια 1913.
- Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας, μάλλον από λάθος, αναφέρεται σε λιμάνι των Ελλήνων στην Αδριατική, ενώ μόνον οι Σέρβοι προσδοκούσαν κάτι τέτοιο. Είναι βέβαια πιθανό να υπονοείται ότι οι Έλληνες θα εξυπηρετούνταν από το μελλοντικό σερβικό λιμάνι, εξαιτίας της φιλίας τους με τους Σέρβους.
- ΑΑΙΥ, Gr. I/C.50, 12.5.1913, υπόμνημα που συνέθεσε ομάδα εμπόρων της Θεσσαλονίκης, ανυπόγραφο.
- Israélites d'Orient, *Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle* 74(1912), σ. 57-62 και 75(1913), σ. 78-84. CZO, φακ. Gr. Z3/119, 16.12.1912, επιστολή του Αβραάμ Ρικανάτι.
- ΑΑΙΥ, φακ. Gr. I/C.49, 4.12.1912, επιστολή του J. Cohen.
- CZA, φακ. Z3/119, 15.12.1912, επιστολή του David Florentin προς την Κεντρική Σιωνιστική Οργάνωση στο Βερολίνο.
- ΑΑΙΥ, φακ. Gr. I/C.34-51, 10.12.1912, επιστολή του J. Nehama.
- Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, 22 Ιανουαρίου 1913.
- ΑΑΙΥ, φακ. Gr. I/C.49, 26.11.1912, επιστολή του αρχιερατίου Jacob Meir προς τον πρίγκιπα Νικόλαο. Την επομένη, στις 27.11.1912, δημοσιεύτηκε στην εφ. *Μακεδονία*.
- ΑΑΙΥ, I/C.34-51, 7.11.1912.
- N.M. Gelber, *ό.π.*
- ΑΑΙΥ, Gr. I/C.34-51, 30.11.1912· ΑΑΙΥ, Gr. I/G.3, 19.5.1916.
- Milan I.A. Todorovitch, *Salonique et la Question Balkanique*, Παρίσι 1913.
- Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα (στο εξής ΥΠΕΞ) 1914/Α/5α, 30.1.1914, υπόμνημα της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης προς τον Βενιζέλο, υπογραμμένο από τον πρόεδρο, τον αρχιερατίου και το κοινοτικό συμβούλιο.
- Isaiah Friedman, *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918*, Οξφόρδη 1977, σ. 268-288.
- Στο ίδιο.
- Στο ίδιο.
- Howard Morley Sachar, *A History of Israel*, Νέα Υόρκη 1982, σ. 44-46.
- David Ricanati, «Hatehya», στο D. Recanati (επιμ.), *Zikhron Saloniki-Grandeza y Destru-ktion de Yerushalaim del Balkan*, τ. 1, Τελ Αβίβ 1972, σ. 42.
- Εφημερίς των Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη, 20 Οκτωβρίου 1918.